

Ο Αδαμάντιος Κοραής για τον Άγιο Ευστάθιο Θεσσαλονίκης

[/ Πεμπτουσία](#)

Το 1804 ο Αδαμάντιος Κοραής δημοσίευσε στο Παρίσι μια δίτομη έκδοση με πλούσιο υπόμνημα ενός έργου που θεωρείται από πολλούς το τελευταίο ίσως σημαντικό έργο της ειδωλολατρικής ελληνικής λογοτεχνίας, τα Αιθιοπικά του Ηλιοδώρου.

Στη μακρά εισαγωγική επιστολή που συνοδεύει την έκδοσή του, ο Κοραής κάνει μια επισκόπηση της ιστορίας του μυθιστορήματος στην αρχαιότητα, και στη συνέχεια επιτίθεται με καυστικό τρόπο κατά του είδους που ονομάζουμε σήμερα βυζαντινό μυθιστόρημα. Η αποδοκιμασία του Κοραή στρέφεται κυρίως εναντίον της εντελώς τεχνητής (όπως τη θεωρεί αυτός) γλώσσας του βυζαντινού μυθιστορήματος. Όσον αφορά στον ίδιο τον Ηλιόδωρο, ο Κοραής επισύρει φυσικά την προσοχή μας στην σαφώς ομηρική αφηγηματική δομή των Αιθιοπικών και στην εξαιρετική απεικόνιση των χαρακτήρων από τον Ηλιόδωρο η οποία είναι πράγματι εξίσου αξιομνημόνευτη με την ομηρική.

Στη συνέχεια στρέφεται στη φύση του δικού του υπομνήματος, και κυρίως στην πληρέστατη κάλυψη γλωσσικών θεμάτων, ιδιαίτερα όσον αφορά στη σχέση ανάμεσα στα αρχαία ελληνικά και «της νέας ταύτης [γλώσσης], την οποίαν λαλούμεν την σήμερον». Με αυτόν τον τρόπο ο Κοραής δηλώνει πως το πρότυπο του για το υπόμνημα ήταν ο «σοφός και χρήσιμος Ιεράρχης», ο αρχιεπίσκοπος Ευστάθιος.

Για τον Κοραή, ήταν πράγματι εξαιρετικό πως σε μια περίοδο πολιτισμικής και γλωσσικής παρακμής και πολιτικής δουλείας, περίοδο δημιουργίας του βυζαντινού μυθιστορήματος που περιφρονούσε και «έβλεπον το φως άλλα διάφορα βάρβαρα συγγράμματα, άξια νά κρύπτωνται κατά γης τον άπαντα αιώνα», ο Ευστάθιος υπομνημάτιζε τον πρώτο και σπουδαιότερο ποιητή της ελληνικής σοφίας, εξ ουπερ πάντες ποταμοί ... , παραθέτοντας την Ιλιάδα Φ 196-7- χωρίο το οποίο, όπως γνώριζε καλά, χωρίς όμως να το αποκαλύπτει, είχε παραθέσει και ο ίδιος ο Ευστάθιος στην αρχή του υπομνήματός του στην Ιλιάδα. Κανείς δεν μπορεί να αμφιβάλλει για τις υπηρεσίες που προσέφερε ο Ευστάθιος στον ελληνικό λαό.

Ήταν πράγματι φιλογενής, όπως κατά την παράδοση των σχολίων ο Όμηρος ο ίδιος ήταν φιλέλληνα, αν και πάλι εδώ ο Κοραΐς αποφεύγει να κάνει αυτή την «έντεχνη» αναφορά στον Όμηρο σαφή. Η εκτενής και, όπως παραδέχεται και ο ίδιος, παρεκβατική εισαγωγική επιστολή ακολουθεί πλήρως τα πρότυπα του Ευσταθίου. Ίσως μας έρθει στο μυαλό εδώ ο έπαινος του Χωνιάτη για το πώς τα μαθήματα του Ευσταθίου ήταν γεμάτα (και παραγεμισμένα) με παρεκβάσεις που προσέφεραν στον μαθητή πλήρη εικόνα, προχωρώντας πέρα από την απλή ερμηνεία του ανά χειράς κειμένου, και επίσης για το πώς αυτές οι «παρεκβάσεις» δεν ήταν καθόλου έξωροι παραδρομαί. Οι περισσότεροι σύγχρονοι μελετητές μάλλον θα διαφωνούσαν, βέβαια.

Ο Κοραΐς στη συνέχεια εξετάζει γιατί ο Ευστάθιος δεν ήταν σε θέση να ασχοληθεί με την ελληνική γλώσσα στη διαχρονία της (όπως θα λέγαμε) και ειδικά με τη

διόρθωσιν της «κοινῆς γλώσσας», της καθομιλουμένης, ὅπως κάνει εκτενῶς ὁ Κοραΐς στα δικά του υπομνήματα:

«Διόρθωσιν ονομάζω τῆς γλώσσης, ὄχι μόνον τον μετασχηματισμὸν διαφόρων βαρβαρομόρφων λέξεων, καὶ συντάξεων, ἀλλὰ καὶ τὴν φυλακὴν πολλῶν ἄλλων, τὰς ὁποίας ὡς βαρβάρους σπουδάζουν νὰ ἐζορίσωσιν ἀπὸ τὴν γλώσσαν, ὅσοι μετὰ προσοχῆς δὲν ἐρεύνησαν τὴν φύσιν τῆς γλώσσης. Τοιαύτῃ διόρθωσις εἰς τοῦ Εὐσταθίου τοὺς χρόνους ἦταν ἀδύνατος. Ὁ καιρὸς τῆς πτώσεως δὲν εἶναι καιρὸς ἐπιτήδειος ἀνοικοδομῆς. Κλαίει θεωρῶν μακρόθεν ὁ φρόνιμος οἰκονόμος τὴν ἀφευκτὸν καταστροφὴν τοῦ οἴκου τοῦ καὶ ἀφ' οὗ καταπέσωσι τὰ κλονηθέντα, καὶ διασκεδασθῆ ὁ κονιορτός, τότε πλησιάζει, καὶ συναθροίζει ὅσῃν ὕλην εἶναι δυνατόν ἀπὸ τὰ ερείια, διὰ νὰ κτίσῃ νέον ἄλλον οἶκον. Ἐφθασε τέλος πάντων ὁ τόσον ἐπιθυμητὸς καιρὸς οὗτος τῆς ἀνοικοδομῆς καὶ τὸ γένος καθόσον πλουτίζεται ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀπὸ Εὐσταθίους, ἐλευθεροῦται ἀπὸ Θεοδώρους καὶ Νικήτας».

Ακολουθεί το προσφιλέσ στον Κοραή θέμα της μεταρρύθμισης του τρόπου διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στην εποχή του και του ποια μέθοδος διδασκαλίας θα έπρεπε να τον αντικαταστήσει. Το θέμα αυτό είναι πολύ ευρύτερο και δεν έχει να κάνει απλώς και μόνον με το γεγονός (εκπληκτικό από μόνο του) πως ο Ευστάθιος ενσωματώθηκε και απέκτησε κυρίαρχη θέση στο πρόγραμμα του Κοραή για την αναγέννηση του ελληνικού λαού και της ελληνικής γλώσσας, σχεδόν σαν μια μορφή του Διαφωτισμού, *avant la lettre*. Δεν είναι η κατάλληλη στιγμή, για να εξετάσουμε τις απόψεις του Κοραή και τη συνεισφορά του στο ζήτημα της γλώσσας, όπως διαμορφώθηκε στις αρχές του δεκάτου ενάτου αιώνα (και δεν είμαι και ο ειδικός για αυτό το θέμα άλλωστε).

Αξίζει όμως να επισημάνουμε πως ο Κοραής είναι σε αυτό το σημείο πολύ κοντά στον Ευστάθιο. Αντλεί, μας λέει, από τις εμπειρίες του με μη-Έλληνες, για να διακηρύξει πως «όστις έφθασε μίαν φοράν να πίνη εις κόρον το ποτήριον της Μαγίσσης ταύτης των Ελλήνων γλώσσης» παύει να είναι σκλάβος των σαρκικών απολαύσεων. Η ομορφιά της ελληνικής γλώσσας είναι πράγματι πιο σαγηνευτική και από την ομορφιά της Ελένης, όπως φάνταζε στα μάτια των γερόντων της Τροίας.

Αναφέρεται φυσικά στην ομηρική Κίρκη, τα μάγια της οποίας και η μεταμόρφωση των ανδρών του Οδυσσέα έχουν ερμηνευτεί αλληγορικά, πολλούς αιώνες πριν από τον Ευστάθιο, ως υποδούλωση στη σαρκική απόλαυση που προκαλεί στους ασύνετους η θέαση όμορφων γυναικών. Ο Οδυσσέας όμως προφυλάχθηκε χάρη στο μώλυ που του έδωσε ο Ερμής*, στην αλληγορική ερμηνεία που υιοθετεί ο Ευστάθιος (1658.26-30), ο Ερμής ερμηνεύεται ως λόγος και το μώλυ ως παιδεία. Η ρίζα του μώλυος είναι μαύρη, μας λέει ο Όμηρος, και αυτό συμβαίνει, σύμφωνα με τα λόγια του Ευσταθίου, «δια το οίον σκοτεινόν και δυσόρατον του τέλους των εναρχομένων της παιδείας» - τα πρώτα βήματα κάθε άλλο παρά «γλυκά» είναι, αλλά το άνθος είναι λευκό «διά την του τέλους φαιδρότητα και λαμπρότητα, ήδη δε και το ηδύ και τρόφιμον».

Ο Κοραής, επηρεασμένος ίσως από άλλες αρχαίες αλληγορίες, όπως το μαγικό φίλτρο που έριξε η Ελένη στο κρασί του Μενέλαου και του Τηλέμαχου, έχει ξανα-αναμείξει, αν μπορεί κανείς να το θέσει έτσι, το φίλτρο της Κίρκης, και τώρα ο λόγος, ο ελληνικός λόγος για να ακριβολογούμε, είναι αυτός που μαγεύει τους νέους και τους προφυλάσσει από τις επιθυμίες της σάρκας.

Ο Κοραής δεν προσπαθεί να κρύψει πως η ορθή εκμάθηση της ελληνικής είναι δύσκολη, αλλά «η αμοιβή των κόπων είναι ηδονή ανέκφραστος». Και εδώ πάλι είναι αδύνατο να μη μας έρθει στο μυαλό η αφήγηση του Ευσταθίου για τις γλυκιές

(ηδύ) ανταμοιβές της παιδείας, όπως εκπροσωπούνται από το μώλυ που προστάτευσε τον Οδυσσέα. Και ο Ευστάθιος και ο Κοραής απευθύνονται στους νέους και ο στόχος τους είναι να τους βοηθήσουν προσφέροντας το χρήσιμον (Παρεκβ. 2.21): Ο Κοραής, απευθυνόμενος στους νέους, ισχυρίζεται πως στόχος του είναι να προσφέρει «την κοινήν του γένους ωφέλειαν».

Ο Ευστάθιος παραμένει πάνω από όλα δάσκαλος και παιδευτικό πρότυπο. Ο Κοραής προγραμματίζεε πράγματι μια νέα εξατόμη έκδοση των ομηρικών υπομνημάτων του Ευσταθίου, η οποία όμως για διάφορους λόγους (μεταξύ των οποίων και οικονομικοί) δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Όταν η Ελλάδα ανακάμψει, διακήρυττε ο Κοραής, θα πρέπει να ανεγείρει αγάλματα του Ευσταθίου, κάτι που, απ' όσο ξέρω, η Θεσσαλονίκη δεν έχει πράξει ακόμα- αν και είμαι βέβαιος πως κάτι τέτοιο- όπως και το συνέδριο αυτό- θα ευχαριστούσε πολύ άλλον έναν σπουδαίο φιλόλογο της πόλης και ιδρυτή του συλλόγου «Ευστάθιος», τον καθηγητή Εμμανουήλ Κριαρά.

Η Αθήνα εκπλήρωσε το δικό της χρέος απέναντι στον Κοραή. Είναι λοιπόν καθισμένος έξω από τα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών, κάποιες φορές με ένα περιστέρι στο κεφάλι του, ένας ηλικιωμένος κύριος που σκύβει ελαφρά προς το μέρος μας σαν ένας καλόκαρδος θεός που προσπαθεί να μας μάθει κάποια πράγματα, κουβαλώντας ολόκληρο το φορτίο της ελληνικής παράδοσης στους ώμους του. Η ελαφρώς φθαρμένη πια επιγραφή του αγάλματος ανακαλεί στη μνήμη την αποστολή του ίδιου του Κοραή και δηλώνει, παίζοντας με τη λέξη τύπος, «εικόνα», αλλά και «παράδειγμα, πρότυπο», πως το άγαλμα έχει ανεγερθεί, για να αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση για τους νέους. Και στον Ευστάθιο θα άξιζε μια ανάλογη τιμή.